

MC
24539

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR KIADVÁNYAI
SZERKESZTI: DEZSÉNYI BÉLA

XLV.

CSAPODINÉ GÁRDONYI KLÁRA

MÁTYÁS KIRÁLY KÖNYVTÁRÁNAK
SCRIPTORAI

PETRUS CENNINIUS

OSZK

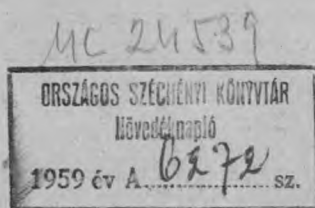
Országos Széchényi Könyvtár

1958

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

KÜLÖNLENYOMAT A MAGYAR KÖNYVSZEMLÉBŐL

Mátyás király könyvtárának scriptorai

Petrus Cenninius

Több mint kétszázötven esztendeje foglalkozik a tudomány MÁTYÁS király nagyszerű alkotásának, a Corvina-könyvtárnak kutatásával. Egyre jobban finomodó módszerek segítségével próbálják mindig több és több oldalról megközelíteni ezt a világviszonylatban is csodálatos könyvtárat és kiemelni a tragikus pusztulás okozta homályból. A különböző időkben és különböző nyelven írt értekezéseknek és tanulmányoknak csak a bibliográfiája is egész kötetet tesz ki.¹ Feltűnő azonban, hogyha ezt a bibliográfiát átlapozzuk, a számtalan könyv- és könyvtártörténeti, művészet-, irodalom- és kultúrtörténeti tanulmány között alig akad olyan, amely akár a Corvina egészét, akár egyes darabjait egy a kódexeknél nagyon fontos szempontból, az írás szempontjából tenné vizsgálat tárgyává. Csak ha a Corvináról írt értekezéseket egyenként alaposan áttanulmányozzuk, akkor találhatunk itt-ott a kódexek írását vagy a scriptort érintő észrevételeket. Olyan összefoglaló mű azonban egyáltalában nincs, amelyik azzal foglalkoznék, hogy a Corvin-kódexek közt írás szempontjából milyen típusokat lehet megállapítani, vagy hogy azok a scriptorok, akiknek nevét ismerjük, közelebből kik voltak, és milyen kapcsolatban álltak a budai királyi udvarral. Pedig egy-egy kódex írása, a másoló személye, legalább olyan jelentőségű, mint egy-egy nyomtatványnál, különösen ősnymtatványnál, a nyomdász maga és a betűtípus, amellyel dolgozott. És mint ahogy a betűtípus, sorméret stb. alapján azonosítani lehet a nyomdát, meg lehet állapítani a keletkezési helyet és időt és a nyomtatás egész technikáját, ugyanúgy a kódexeknél, a nyomtatott könyvek kézzel írott őseinél, az írásból magából és a különböző kódexek írásainak összehasonlításából kiindulva olyan tudományos eredményekre juthatunk, amelyek lényegesen előbbre vihetik többek közt a Corvinára vonatkozó eddigi ismereteinket.

• A XV. század második fele különben is egyike a legérdekesebbeknek az írástípusok alakulása szempontjából, annyival is inkább, mert ebben az időben már nyomtatott művek is készülnek.² Könyvmásolás és könyvnyomtatás legszorosabb kapcsolatának, szinte együttműködésének vagyunk tanúi: kódex-szövegeket nyomtatnak ki, és már kinyomtatott műveket ismét lemásolnak kézzel aszerint, hogy mit kíván az üzleti érdek vagy a megrendelő ízlése.

¹ ZOLNAI Klára: *Bibliographia Bibliothecae regis Mathiae Corvini. Mátyás király könyvtárának irodalma*. Bp. 1942. 160 l.

² KIRCHHOFF A.: *Die Handschriftenhändler des Mittelalters*. Leipzig 1853. 2. Ausg. HAUSCHILD H.: *Die Schrift*. Bd. I. Leipzig, 1953. KIRCHNER J.: *Scriptura latina libraria*. Monachii 1955. SERGIO M. G.: *La bottega di un cartolaio fiorentino della seconda metà del quattrocento*. La Bibliofilia. 1956. stb.

A kódexmásoló egyre szaporodó, fáradságos kézi munkáját könnyíti meg a könyvnyomtatás feltalálása, és nemegyszer maguk a scriptorok azok, akik közreműködnek a nyomdász mesterség kifejlesztésében, nem egy közülük cserélte fel a tollal való írást a gépi erővel végzett könyvnyomtatással. De nemcsak a könyvkészítés ismeretlen nevű munkásai, hanem híressé vált tudósok, nagyműveltségű humanisták, mint Bartholomaeus FONTIUS, Thaddeo UGOLETO vagy REGIOMONTANUS életük folyamán ugyancsak kapcsolatba kerültek a nyomdászattal, és HESS András, a budai ősnymdász is eredetileg scriptor volt.³

A scriptor a könyv másolója vagy készítője, szemben az auctorral, a mű szerzőjével. A scriptorok műveltség szerint különbözők voltak, akadtak közöttük szép számmal tanult, tudós emberek, de akadtak olyanok is, akik a betűvetést csupán mesterségként űzték anélkül, hogy értették volna a lemásolt szöveget. Utóbbi esetben a kódex szövegébe számtalan hiba kerülhetett, amit javítani, emendálni kellett. Érthető, hogy a tudós ember hírében álló scriptort jobban kedvelték és keresték. A scriptori munka jelentőségének növekedése, megbecsülése okozza, hogy az elkészült munka végén egyre gyakrabban találkozunk a könyvmásoló nevével.

MÁTYÁS király is sokat adott arra, hogy könyvtárának darabjai ne csak szép kiállításúak legyenek, hanem az udvarába seregglő tudósok igényeit is a legmagasabb szinten kielégítsék, és nem kétséges, hogy ilyen értelemben adott megbízást kódexek másoltatására és megvásárlására azoknak, akiket könyvtára gyarapítása céljából Olaszországba küldött. Erre mutat Thaddeo UGOLETO-nak, a Corvina egyik könyvtárosának levele, amelyet éppen könyvszerző útjáról MÁTYÁShoz intéz. Néhány elkészült kódexről írja: „scriptura elegans est, scriptores ipsos non ignaros censeo”, majd egy másik levélben ezt írja: „codex manibus viri Mediolanensis non indocti scriptus”.⁴ Hogy kevésbé tanult könyvmásolók is dolgoztak a Bibliotheca Corvina számára, azt onnan tudjuk, hogy Firenzében Naldus NALDIUS volt megbízva annak a négy scriptornak az ellenőrzésével, akik kizárólag MÁTYÁS király számára másoltak kódexeket⁵, a budai könyvkészítő műhelynek pedig egy időben Felix RAGUSANUS volt a felügyelője, aki igen tanult ember volt, több nyelven tudott, és a festészethez is értett.⁶ Ez a nagyigényű könyvgyűjtési szenvedély természetesen meglehetősen nagy anyagi áldozattal járt. HELTAI Gáspár jegyezte fel, hogy MÁTYÁS „minden esztendőben harmintz három ezer arany forintot költe az író deákokra, kik . . . könyveket leirnac vala.”⁷

A Bibliotheca Corvina szépségének híre később, MÁTYÁS halála után is benne élt a köztudatban, és vonzotta a látogatókat. Néhány fennmaradt nyilatkozat tanúskodik erről, amelyeknek különösen az az érdekessége számunkra, hogy mindig az írás „elegans” voltát emelik ki, nyilván beleértve a kódexek miniatúra díszét is. COELIUS PANNONIUS 1540-ben, Budának a török által való elfoglalása előtt egy évvel látta a könyvtárat, és többek között ezt írja róla: „Vidi tandem Bibliothecam illam celeberrimam Matthiae Corvini . . .

³ FITZ József: *Hess András, a budai ősnymdász*. Bp. 1932. 32. l.

⁴ KÖZLI ÁBEL-HEGEDÜS: *Analecta nova*. Bp. 1903. 459. és 479. l. (utóbbit tévesen Ph. VALORNak tulajdonítva).

⁵ BRASSICANUS A. említi a *Salvianushoz* írt előszóban, Basel, 1530.

⁶ BERKOVITS E.: *Felice Petanzio Ragusino, capo della bottega di miniatori di Mattia Corvino*. (Corvina. Rassegna Italo—Ungerese. 1940. Archivio. 53—84. l.)

⁷ HELTAI G.: *Chronica az magyaroknac dolgairol . . .* Colosvar 1575. 168. l.

Libri exquisitissimi et praetiosissimi . . . scripturae elegantia excellunt.”⁸ PFLUGK, aki Buda visszafoglalásakor méltatta MÁTYÁS király könyvtárát, a Nicephorus CALLISTUS kódexről úgy nyilatkozik, hogy „elegantissimo charactere” van írva, egyik másik kódexről, hogy „volumen . . . eleganter scriptum et exornatum”, egy harmadikról, hogy „minutissimis literis elegantissime scripta”.⁹

A XVIII. század közepén SCHIER Xystus alapvető tudományos művet írt a Corvináról, de a scriptorok személyével közelebbről nem foglalkozott, csupán a miniátorok közül említett egyet név szerint: GHERARDOT.¹⁰

A Corvin-kódexek felkutatása nagyobb arányokban csak a XIX. században indul meg. E. G. VOGEL, aki nagyobb tanulmányt írt a budai könyvtárról, és az általa ismert kódexek jegyzékét is közölte,¹¹ már megemlíti néhány scriptor nevét is. VOGEL egyébként is egyike volt azoknak, akik felismerték a könyvmásoló, könyvdíszító, általában a könyvkészítői mesterségnek mint ilyennek jelentőségét. Meg is jelent tőle egy betűrendes, lexikonszerű életrajzgyűjtemény¹² az általa felkutatott és ismert scriptorokról, miniátorokról, kalligrafusokról. Ebben a munkában több olyan név is szerepel, akik dolgoztak a Corvina-könyvtár számára. CSONTOSI János, FÖGEL József, akik már lényegesen több Corvinát ismertek, mint az előző kutatók, jegyzékeikben¹³ már mindennütt feltüntetik azoknak a scriptoroknak a nevét, akik megnevezik magukat, sőt néhol azonosítanak szignálatlan kézírást is. HOFFMANN Edith, bár ő speciálisan a kódexek miniatúra-díszével foglalkozott, mégis kitűnő szemmel látott meg azonos írásokat,¹⁴ de érdemben nem foglalkozott velük. FITZ József könyv- és könyvtártörténeti tanulmányaiban már bizonyos következtetéseket is levon a scriptorok működésével kapcsolatban.¹⁵

Annak, hogy eddig senki sem foglalkozott speciálisan a Corvinák írásának tanulmányozásával, egyik oka talán az, hogy a kódexek a világ különböző könyvtáraiban szétszórva találhatók csak meg, és így eredetiben nem vagy csupán kis mértékben hasonlíthatók össze egymással. A facsimile vagy a fénykép éppen a paleográfai, ill. kodikológiai vizsgálatnál nem pótolja teljes mértékben sohasem az eredetit, de ez idő szerint még reprodukció-gyűjteményünk is igen hiányos a fennmaradt Corvinákról, arról nem is szólva, hogy az írástörténeti vizsgálathoz minél gazdagabb összehasonlító anyagra is szükség van.

⁸ COELIUS PANNONIUS (BÁNYFY György) *Epistoláját ismeretlen kéziratból idézi* BUDIK P. A. *Jahrbücher der Literatur*, 88. Bd. 1839. Wien, Anzeige Blatt 44. l.

⁹ PFLUGK J.: *Epistola ad . . . Seckendorff*. Jenae 1688. 31., 37. és 43. l.

¹⁰ S(CHIER) F. X.: *Dissertatio de regiae Budensis Bibliothecae Mathiae Corvini ortu, lapsu, interitu et reliquiis . . .* Vindobonae, é. n. 15. l.

¹¹ VOGEL E. G.: *Verzeichniss corvinischer Handschriften in öffentlichen Bibliotheken*. Serapeum 1849. Leipzig. 275—285. l. Zusätze u. Berichtigungen. uo. 380—381. l.

¹² VOGEL E. G.: *Nachweisungen von Kalligraphen, Illuminatoren und Miniatoren von Handschriften in dem abendländischen Europa*. Serapeum 1850. Leipzig. 262—363. l.

¹³ CSONTOSI J.: *Latin Corvin-kódexek bibliographiai jegyzéke*. Magy. Könyvszle. 1881. 137—176. l. — FÖGEL J.: *A Corvina-könyvtár katalógusa*. 1. a Bibliotheca Corvina c. kiadványban, 59—82. l.

¹⁴ Különösen *Régi magyar bibliofílek* c. 1929-ben megjelent művének a Corvináról szóló fejezetében.

¹⁵ FITZ József: *Mátyás király, a könyvbarát*. Mátyás király Emlékkönyv II. köt. 1940. 209—249. l.

Ezért most elsősorban az eredetiben hozzáférhető kódexekből kiindulva, megkíséreljük a Corvinák írás szempontjából való vizsgálatát. Főként az írást magát és a másoló, ill. könyvkészítő személyét tesszük vizsgálat tárgyává, de figyelembe vesszük a miniatúra, a kötés, a tartalom jelentőségét is, mert a Corvinára vonatkozó ismereteinket semmilyen egyoldalú szemléleti mód nem viheti előbbre.

MÁTYÁS király budai könyvtárának kódexeiben aránylag korán, 1467-ben, egy scriptor nevével találkozunk, aki két kötetben is megnevezi magát, de kézírását több kódexben is fel lehet ismerni. Ez a scriptor a firenzei Petrus CENNINIUS, akinek életéről, munkásságáról igen keveset árulnak el a különböző lexikonok szűkszavú adatai,¹⁶ arról pedig éppenséggel hallgat az irodalom, hogy a budai könyvtárral milyen kapcsolatban volt.

CENNINIUS azok közé a humanista műveltséggel is rendelkező librariusok, könyvkészítők közé tartozott, akik másolással keresték kenyerüket, és róla is, mint sok más társáról, alapos okunk van feltételezni, hogy a kódexeknek nemcsak szövegét, hanem miniatúra-díszét is maga készítette, s aki idővel a nyomdászattal is kapcsolatba került. Pietro atyja, Bernardo CENNINI (1415—1498) jónevű firenzei ötvös és vésnök, feltehetően rokonságban volt azzal a CENNINI di Colle Valdelsa-val, aki a XIV. század második felében nevezetes munkát írt a festészet technikájáról.¹⁷ Az egy-egy családon belül öröklődő mesterségbeli tudás ebben a korban éppen nem ritka jelenség. Bernardonak már 15 éves korában magának kellett megkeresnie kenyerét, 1444-ben vette feleségül Angiola d'ANTONIO di Piero del Rosso-t, négy gyermekük közül többen atyjuk mesterségét követték.¹⁸ Bernardo CENNININEK legnagyobb érdeme, hogy ő alapította az első firenzei nyomdát, illetőleg ő maga, fiai segítségével betűket öntött és matricákat készített, s együtt kísérletezték ki a nyomtatás technikáját, mert láttak ugyan már nyomtatott könyveket, de GUTENBERG találmányának legbensőbb titkait nem ismerték. Nyomdájuknak első és minden valószínűség szerint egyetlen terméke az összesen négy példányban fennmaradt SERVIUS HONORATUS-féle *Vergilius-kommentár*. Az 1471—72-ben elkészült mű emendátora a kolofon tanúsága szerint Petrus CENNINIUS volt.¹⁹ Ez az adat már önmagában véve is bizonyítéka Petrus CENNINIUS latin tudásának, műveltségének. Egy, az ősnymtatvány végén található megjegyzésből arról is értesülünk, hogy a kötetben a görög szavak helye azért maradt üresen, mert technikailag nem tudták megoldani a szükséges ékezetek kinyomtatását. Ez a megjegyzés aligha származhat mástól, mint

¹⁶ Vö. *Nouveau Dictionnaire historique*. Caen, 1786. II. k. 500. l. HOEFER: *Nouvelle Biographie Générale*. Paris, 1864. IX. k. col. 377. BRADLEY G. W.: *A Dictionary of Miniaturists, Illuminators, Calligraphers and Copyists*. London, 1887—1889. I. k. 210—211. l. (Bernardo CENNINI születési és halálozási évét tévesen közli.) THIEME-BECKER: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*. Leipzig, 1912. VI. k. 283—284. l. *Enciclopedia Italiana*. Milano—Roma, 1931. IX. k. 731. l.

¹⁷ Cennino CENNINI da Colle di Valdelsa 1372 körül született, művének címe: *Il libro dell'arte o trattato della pittura*. Német fordítását kiadta A. ILG Bécsben, 1888-ban. E mű bevezetésében van szó a Bernardo CENNINIVEL való rokonság lehetőségéről. BRADLEY (i. m.) a rokonságot elfogadottnak tekinti.

¹⁸ BERNARD A.: *De l'origine et des débuts de l'imprimerie en Europe*. Deuxième partie. Paris, 1853. 237—240. l.

¹⁹ Vö. FUMAGALLI G.: *Dictionnaire géographique d'Italie pour servir à l'histoire de l'imprimerie dans ce pays*. Florence, 1905. 133—134. l.

magától az emendátortól, és belőle egyúttal arra is következtethetünk, hogy görögül is kellett valamelyest tudnia, ami a humanista műveltségnek már magasabb fokára mutat.

Azonban Petrus CENNINIUS humanista műveltségére más, az említet-teknél sokkal konkrétabb bizonyítékaink is vannak. Fennmaradtak ugyanis Bartholomaeus FONTIUSnak, a hírneves humanistának hozzá intézett levelei,²⁰ akihez közös ifjúkori, sőt talán gyermekkori emlékek fűzték, mert mindket-ten ugyanabban az évben, 1445-ben, Firenzében születtek. FONTIUS CENNI-NIUSHoz intézett leveleiben többször említi közös tanulmányaikat, meleg barátság fűzte őket egymáshoz, amelynek alapja a közös szellemi célok elé-résére irányuló komoly törekvés, és amelyben CENNINIUSÉ a higgadt kedélyű, biztató barát szerepe. FONTIUS nehezebben küzd meg az étellel, de mégis nagyobb hírnévre, befolyásra tett szert, és kapcsolatait barátja érdekében érvényesítette, ha erre szükség volt.

A XV. századi Firenze nemcsak a tudományos és művészi föllendülés csodálatos virágzását élte, hanem a legélesebb politikai küzdelmek színtere is volt. A város függetlenségéért vívott küzdelem véres pártharcokban nyilvá-nult meg. 1467-ben egy a MEDICIEK uralma ellen irányuló összeesküvés és az ezzel kapcsolatos polgárháború után, hogy az államrendet helyreállítsák, követeket küldtek a különböző olasz fejedelmi udvarokba, így Antonius RIDOLPHUS nemes firenzei lovagot Rómába és Nápolyba, FERDINÁND király-hoz küldték. Antonius RIDOLPHUS titkárként Petrus CENNINIUST vitte magá-val. Ezt részben Bartholomaeus FONTIUS leveleiből tudjuk, részben pedig abból a kódexből, amelyet CENNINIUS 1468. aug. közepétől 1469. november 20-ig írt, s amelyben magát a Firenzéből Nápolyba, FERDINÁND királyhoz követségbe küldött Antonius RIDOLPHUS firenzei lovag kancelláriusának nevezi.²¹ FONTIUSnak CENNINIUSHoz és másokhoz intézett leveleiből értesü-lünk arról is, hogy ennek az állásnak az elvesztése súlyos csapásként érte CENNINIUST, aki ekkor FONTIUSHoz fordult azzal a kéréssel, hogy ajánlja be őt pártfogójához, Donato ACCIAJUOLOHoz, Firenzének ebben az időben egyik legtehetségesebb szónokához és államférfiához. FONTIUS ajánlólevele fenn-maradt, ebben a legnagyobb elismerés hangján emlékezik meg CENNINIUS tudásáról és emberi erényeiről.²²

Kettőjük kapcsolatának másik emléke CENNINIUSnak egy *Commenta-riolum de natura syllabarum* c. munkája, amelyet FONTIUSnak ajánlott, s amelynek egyetlen ismert példánya a szerző kézírásában egy, a firenzei Biblio-teca Nazionale Centraleban őrzött kódexben maradt fön-n.²³ FONTIUS és így minden valószínűség szerint CENNINIUS is Bernardo NUZZI humanista tanít-ványa volt, aki a klasszikus nyelvek megértését, a szabatos fordítást tűzte ki célul és alapelvül. CENNINIUS ebben a munkájában mintegy kiegészíti

²⁰ Bartholomaeus FONTIUS: *Epistolarum libri III*. Edidit L. JUHÁSZ. Bp. 1931.

²¹ A kódex leírását l.: *Codices Manuscripti Latini bibliothecae Nannianae a Jacobo Morellio relati*. Venetiis . . . 1776. 80—84. l.

²² Vö. FONTIUS: *I. m. Lib. I. Epist. 5—6—7*. CENNINIUSHoz, és *Lib. I. Epist. 9*. Donato ACCIAJUOLOHoz, utóbbiban így jellemzi CENNINIUST: „Etsi Petrum Cenninum probum et doctum virum propter summum ingenium, suavissimos mores singularem modestiam satis per se ipsum sine meis litteris tibi commendatum fore confido.”

²³ A kódex leírását l.: MAZZATINTI G.: *Inventari dei manoscritti delle biblioteche d'Italia*. XI. k. Firenze, Bibl. Nazionale Centrale. Forli, 1902—1903. 258—259. l.

Nuzzit azzal, hogy a nevelő hatásra helyezi a fősúlyt, az értelmezésben pedig a jelentéstani, stílusbeli árnyalatok megkülönböztetésére törekszik.²⁴

Egy másik adat alapján fel kell tételeznünk, hogy CENNINIUS a költészet terén is működött, ugyanis Naldus NALDIUS elégiái II. könyvében egy 12 soros versben mint ihletett költőhöz szól hozzá.²⁵ CENNINIUS versei ez idő szerint nem ismeretesek, mindössze két verséről van tudomásunk, amelyek közül az egyik egy Corvina kolofonjában olvasható, kétséges azonban, hogy egy a scriptor által a munka befejezéséhez függesztett négysoros distichon költői alkotásnak tekinthető-e. A másik, általunk csupán cím szerint ismert verse az a distichon, amelyet a firenzei Riccardiana-könyvtár katalógusa említ. Ugyanitt CENNINIUS neve alatt egy *Scholia in Eclogas quasdam Virgilii anno 1468*. . c. munka is szerepel, minden közelebbi adat feltűntetése nélkül.²⁶ Utóbbi valószínűleg összefügg CENNINIUS emendátori tevékenységével, amelyet a már említett, atyja nyomdájában 1471—72-ben elkészült VERGILIUS-kiadvány körül végzett.

Hogy mikor halt meg Petrus CENNINIUS, azt teljes bizonyossággal nem tudjuk. GUALANDI közöl tőle egy levelet, amelyet állítólag 1483-ban írt Firenzében.²⁷ Ezt a dátumot azonban nagyon kétségesse teszi az a költemény, amely Bartholomaeus FONTIUS műveinek wolfenbütteli Corvin-kódexében található és amelyet FONTIUS CENNINIUS halálakor írt.²⁸ FONTIUS ebben a költeményben DONATUS és THEODOREUS nemrég meghalt barátairól is megemlékezik, s ezekkel az „igen tudós” és „emlékezetre méltó” férfiakkal egy sorban gyászolja elvesztett barátját. Ha föltevésünk helyes, hogy Donato ACCIAJUOLÓ és Theodoro GHAZAT kell értenünk e két név alatt, úgy Petrus CENNINIUSnak is 1478 körül, tehát igen fiatalon kellett meghalnia, mert ez az év a másik két említett barátnak egyező halálozási éve.

Bár CENNINIUSnak eredeti műve jóformán alig maradt fenn, az elmondottak alapján mégis világosan kitűnik, hogy humanista műveltséggel, pedagógiai hajlammal rendelkező férfiú volt, aki azonban sem az egykorú tudományos életben, sem a közéletben nem ért el jelentős sikereket. Mint emelkedett lelkű és nem külső dicsőségre és tisztségekre törekvő, nyugodt kedélyű embernek ugyanaz lehetett az életelve, mint amelyről Bartholomaeus FONTIUS ír neki egyik levelében: „Nostrum est autem appetere, assentiri, eligere, declinare, praeparare, decernere; alienum gloria, robur, pulchritudo, divitiae caeteraque id genus, quae magis optare, quam vindicare nobis valemus.”

Hogy kenyérkereső foglalkozása elsősorban írástudása volt, azt bizonyítják a kézírásában fennmaradt kódexek és egy homályos utalás arra, hogy egy időben Firenze város notáriusa lett volna. Scriptori munkássága különös figyelmet érdemel, annyival is inkább, mert az általa írt kódexek közül több került be a budai könyvtárba, és ezeken kívül tudomásunk van

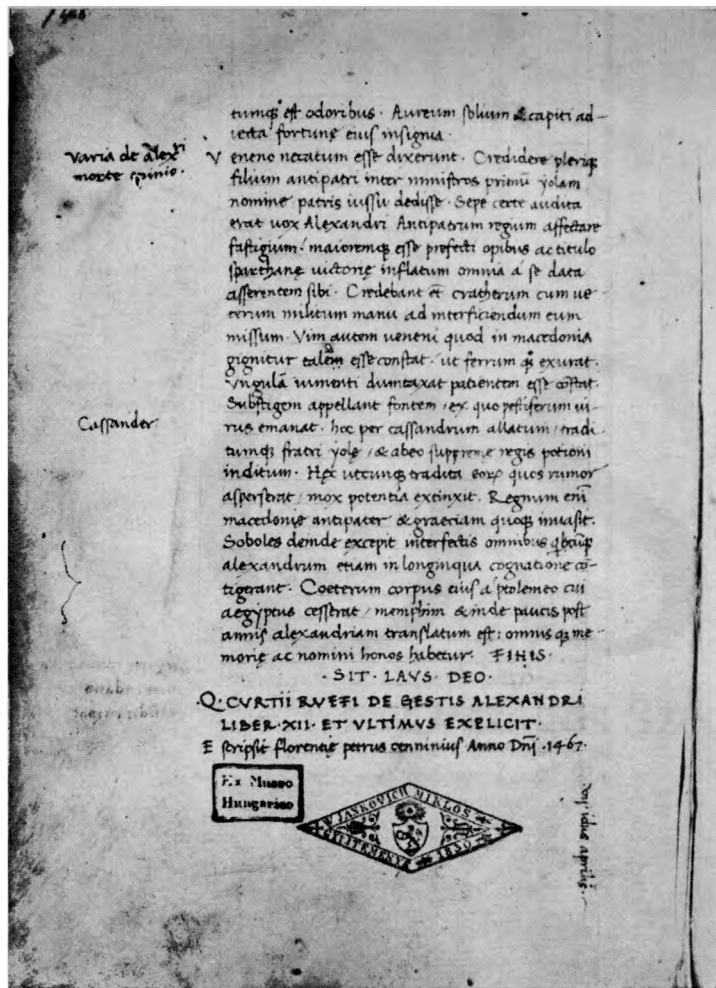
²⁴ HEGEDÜS I.: *Bartolomeo della Fonte*. Irod.tört. Kézl. 1912. 2. 1.

²⁵ Naldus NALDIUS: *Elegiarum libri III. ad Laurentium Medicen*. Edidit L. JUHÁSZ. Lipsiae é. n. Liber II. Elegia 19.

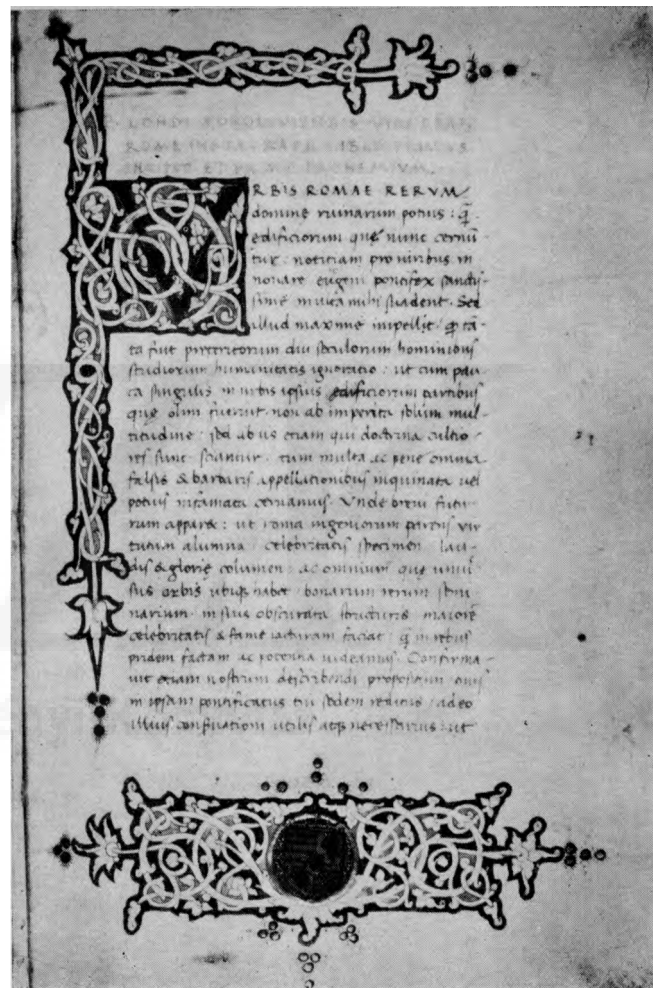
²⁶ *Catalogus codicum manuscriptorum qui in bibliotheca Riccardiana Florentiae adservantur* . . . J. LAMIO . . . auctore. Liburni MDCCLVI. Mindkét műre vonatkozólag l. a 120. lapot.

²⁷ GUALANDI: *Lettere artistiche*. 1844. I. 344. l. Idézi THIEME-BECKER i. h.

²⁸ A wolfenbütteli Corvina szövege alapján készült kiadás 400—401. lapján. (*Opera exquisitissima Bartholomaei Fontii* . . . Francofurti . . . Anno MDCXXI.)

1. A CURTIUS-kódex utolsó lapja
(Budapest, Országos Széchényi Könyvtár)

2. A Blondus FLAVIUS-kódex címlapja
(Győr, Szemináriumi Könyvtár)

még néhány Olaszországban őrzött kódexről, amelyeket részben már említettünk is.

Ahhoz, hogy CENNINIUS scriptori munkásságát kellő megvilágításba helyezhessük, szükségesnek látszik, hogy ne csupán a magyar könyvtártörténet szempontjából jelentős munkáit, hanem azokat is röviden ismertessük, amelyeknek olaszországi kézírattári katalógusokban akadtunk nyomára. Három ilyen nyomtatott katalógusban, a firenzei Riccardiana és Bibliotheca Nazionale Centrale és a velencei Naniána könyvtár katalógusában találunk olyan kódexeket, amelyek CENNINIUSSzal kapcsolatba hozhatók. A Naniána könyvtár katalógusában azt az észrevételt találjuk, hogy Petrus CENNINIUS-nak a firenzei könyvtárakban „számtalan” kézírata található, ezeknek azonban eddig nem sikerült nyomára akadni. Feltehető, hogy CENNINIUS-nak több szignálatlan kézírata is lehet, amelyeket a nyomtatott katalógusok nem jeleznek.

A Riccardiana könyvtár kézíratainak katalógusában említett két munkáról, amelyek CENNINIUS neve alatt szerepelnek, a fentiekben már szó volt. Minthogy azonban pusztán címükön kívül semmi mást nem tudunk róluk, ezekből CENNINIUS másolói tevékenységére következtetést nem vonhatunk.

A másik két és ugyancsak már említett nem magyarországi kódex feltűnő közös vonása és jellegzetessége, hogy mindkettő több, folyamatosan egymásután lemásolt művet tartalmaz, valamint az is, hogy CENNINIUS mindkettőben jelzi az egyes művek másolási dátumát, odajegyzi nevét és néhol foglalkozását, azonkívül még más, nem szorosan a lemásolt mű szövegéhez tartozó megjegyzéseket is fűz munkájához. Az egyik kódex 1466—1477-ig, a másik 1468—1471-ig tartalmaz másolatokat. A korábbi kódexet Firenzében kezdte el másolni, ebben találjuk meg már említett, FONTIUS-nak ajánlott munkáját, azonkívül egy levelét Alamanno RINUCCINI-hez, különböző beszédek másolatait, római feliratokról készült feljegyzéseket és GALEOTTO Marzio választát MERULANAK *De homine* c. műve ellen írt támadására. A másik kódex, amelyet a velencei Naniána könyvtár katalógusa ír le, lényegében CENNINIUS-nak nápolyi tartózkodása alatt készült, az 1471-es dátum egy később kezébe került példány alapján való emendálását jelzi. Ebben a kötetben a nápolyi udvar humanista körének műveiből másolt, így PANORMITA (Antonio BECCADELLI)-nak ALFONZ király mondásairól és tetteiről szóló munkáját és Bartholommeo FAZIONAK egy művét találjuk meg benne. Egy adat szerint ez a kódex miniatúrákat is tartalmaz, amelyek minden valószínűség szerint magától CENNINIUSTól származnak.²⁹

Ez a két kódex, amelyeknek csupán leírását ismerjük, könyvtörténeti szempontból egészen más jellegű, mint azok, amelyek Magyarországra kerültek. CENNINIUS folytatólagosan írogatta egybe az első kettőt, az utóbbiak pedig mind egy-egy vagy legfeljebb két művet tartalmaznak. Arra gondolhatunk, hogy míg az előbbieket a maga számára másolta, az utóbbiakat megrendelésre, mások számára készítette, és talán ez az oka annak, hogy ezekben nem találunk olyanfajta megjegyzéseket, amelyek a lemásolt mű szerzőjének személyére vagy CENNINIUS munkamódszerére vonatkoznak, mint amilyenek az

²⁹ L. THIEME-BECKER lexikonát, ahol azonban a Naniána könyvtárban szereplő és több művet tartalmazó kódex tévesen mint két különálló kódex szerepel.

említett olaszországi könyvtárak kéziratkalalógusaiban leírt kódexeiben előfordulnak.

A Magyarországra került öt kódex közül négy igen közeli rokonságban áll egymással külső kiállítás és jelleg tekintetében, az ötödik ezektől, írását tekintve, bizonyos szempontból eltér. Az öt kódex közül kettőben megnevezi magát Petrus CENNINIUS, a másik három szignálatlan. Dátummal ellátott három van (közte a két szignált), mégpedig mind a három az 1467-es évből való. A szignálatlan kódexek közül kettőnél már a múlt századi Corvina-kutatóknak — RÓMER Flórisnak és CSONTOSI Jánosnak — feltűnt az írás hasonlósága, a harmadik szignálatlan és datálatlan kódex írásának CENNINIUS írásához való hasonlóságára ezúttal szeretnénk a figyelmet felhívni.

A dátummal ellátott kódexek között időben legkorábbi a JANKOVICH-gyűjteményből 1830-ban a Nemzeti Múzeum könyvtárába került Corvina, amely CURTIUS Rufus-nak NAGY SÁNDORRól szóló művét tartalmazza. Jelenlegi jelzete Clmae 160., kolofonja így szól: „E(x)scripsit Petrus Cenninius Anno Dominj 1467. VII. idus aprilis.”

E kódexről először FEJÉR György emlékezett meg a *Tudományos Gyűjteményben*, a JANKOVICH Miklós birtokában lévő régiségeket ismertető tanulmányában.³⁰ Maga JANKOVICH két helyen is szól a kódexről, előbb egy másik, ugyancsak tulajdonában lévő CURTIUS-kódex-szel kapcsolatban, amely jelenleg az Országos Széchényi Könyvtár 161. sz. kódexe. Ez a második CURTIUS-kódex ugyanis arról nevezetes, hogy egy olasz humanistának, Angelus DECEMBRIUSnak CURTIUS művéhez írt *Disputatio*-ját is tartalmazza, amelyet JANKOVICH tett közzé először nyomtatásban. A kiadás bevezetésében megemlékezik az akkor még birtokában lévő előbbi CURTIUS-kódexről is, amelyben MÁTYÁS király címere látható.³¹

Ennél jóval érdekesebb azonban Petrus CENNINIUST illetően az a megjegyzés, amelyet JANKOVICH a saját gyűjteményéről valószínűleg az eladás alkalmából készített katalógusában a CURTIUS-Corvina leírásához fűzött.³² Azt írja itt ugyanis, hogy Petrus CENNINIUS, a kódex scriptora azonos azzal, aki gyakran említették MÁTYÁS király számadáskönyveiben, és aki több ezer forintot fizetett ki MÁTYÁS király nevében firenzei másolóknak. Sajnos, MÁTYÁS király számadáskönyveinek hollétééről ma semmilyen adatunk nincsen, JANKOVICH megjegyzésének hitelessége viszont, hogy ő valóban látta ezeket, aligha vonható kétségbe. Pedig CENNINIUSSzal kapcsolatban ez az egyetlen utalás, amely arra mutat, hogy ő valóban MÁTYÁS számára dolgozott, és nem esetleg készen vették meg az általa leírt kódexeket Firenzében a király megbízottai. Az ismertetett CURTIUS-kódexben a címe-

³⁰ FEJÉR Gy.: *T. Vadassi Jankowics Miklós Gyűjteményeiről*. Tud. Gyűjt. 1817. XI. k. 5. l.: „Curtius Historiája irattatott Petrus Cenninius által 1467., Mátyás király könyvtárából való, a mint az eredeti kötés mutattya.”

³¹ *Angeli Decembris de conditionibus pacis inter Alexandrum M. et Darium reges, ut apud Q. Curtium legitur disputatio ex Mss.* Codd. Jankowichianis nunc primum edita. Budae 1825. XII. 1.

³² *Jankowich Nicolai Manuscriptorum Rerum Hungaricarum Catalogus*. Tom. I. f. 39 (jelzete Quart. Lat. 2683.): „Curtii Ruffi Historiarum Alexandri Magni libri X... Scriptor Petrus Cenninius Florentinus idem est, qui in Regesto Expensi Mathiae Regis saepius memoratur, et plura millia florenorum pro Mathia Corvino Florentiae caeteris Scribis expenderet.” Vö. még: HOFFMANN E.: *A Nemzeti Múzeum Széchényi könyvtárának illuminált kéziratai*. Bp. 1928. 14. l. 1. sz. jegyzet.

ren és a kötésen kívül más nem mutat Corvina-voltára, a szövegmásoló semmilyen megjegyzést nem tesz, amelyből arra következtethetnénk, hogy munkája a budai könyvtár számára készült. Csupán az első lapon, a cím után egy nyilvánvalóan az olvasóhoz intézett figyelmeztetés árulja el, hogy a kódex fejedelmi személy számára készülhetett.

RING Mihály, a XIX. század második felében a pozsonyi akadémia irodalomtörténész és klasszika-filológus tanára elsősorban filológiai szempontból tette vizsgálat tárgyává a Nemzeti Múzeum két CURTIUS-kódexét.³³ Szerinte egymástól függetlenül ugyan, de ugyanabból a forrásból származnak, CENNINIUS azonban nem egy, hanem két forrást használt. CENNINIUS munkáját filológiai szempontból nem sokra értékeli, szinte gyorsan és felületesen dolgozott. Latin nyelvtudását közepesnek minősíti, de elégségesnek ahhoz, hogy a szöveget megértse és lemásolja. RINGnek ez a véleménye ellentétben áll azokkal a megjegyzésekkel, amelyeket CENNINIUS olaszországi kézirat-katalógusban leírt munkáiban találunk, és amelyek arra mutatnak, hogy igen nagy gondot szeretett fordítani a szöveg hibáinak kijavítására.³⁴ Lehetséges azonban, hogy a megrendelésre készült vagy eladásra szánt kódexeket nem volt alkalma olyan gondosan átjavítani, mint a saját maga számára írottakat, amelyeken még évek múlva is javítgatott, ha erre alkalom kínálkozott. Ezt a magyarázatot alátámasztja az a tény is, hogy CENNINIUSnak éppen a Corvinába került kódexei igen gyors egymásutánban készültek el, bár ezekben több helyen találunk olyan javításokat, amelyeket kétségkívül ő maga eszközölt.

A datált kódexek közül a CURTIUS elkészülte után két hónappal, 1467. június idusán készült el a FRONTINUS szövegének másolásával, ezután pontosan egy hónap múlva, július idusán fejezte be a Blondus FLAVIUS kódexet. Föltehető, hogy időközben még más kódexeket is leírt, amelyeket nem ismerünk, vagy nem maradtak ránk.

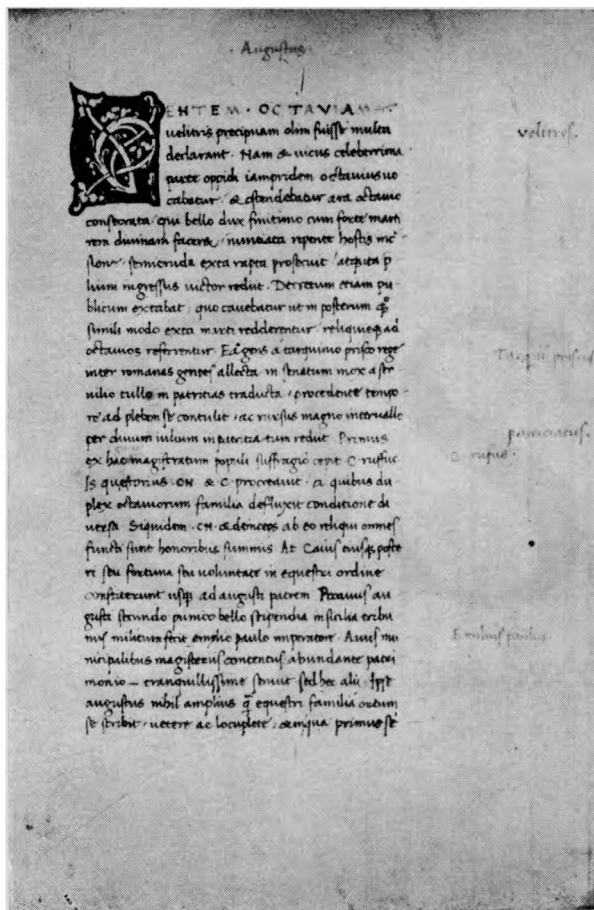
A krakói Czartoryski-múzeumban őrzött Julius FRONTINUS *Stratagemata* c. hadtudományi tárggyú Corvinára csak az újabb időkben terelődött a figyelem, CSONTOSI csak cím szerint utal rá abban a tanulmányában, amelyben MÁTYÁS király könyvtárának hadtudományi tárggyú műveit ismerteti.³⁵ A kódex leírása az irodalomban először a Czartoryski-múzeum leíró katalógusában szerepel, részletesebb tanulmányt közöl róla DOBROWOLSKI Kázmér 1926-ban,³⁶ CENNINIUS személyével és munkájával azonban részletesebben nem foglalkozik, noha a kódex végén található és előbb már említett négy-soros distichonban mint a kódex leírója megnevezi magát. Ez a kis versike általánosságban szól a „lector”-hoz, semmilyen utalás vagy megjegyzés sem itt, sem másutt a kódex szövegében nem árulja el, hogy MÁTYÁSra kellene

³³ RING M.: *Bericht über die Curtius-Handschriften des ungarischen National-museums*. Bp. 1873.

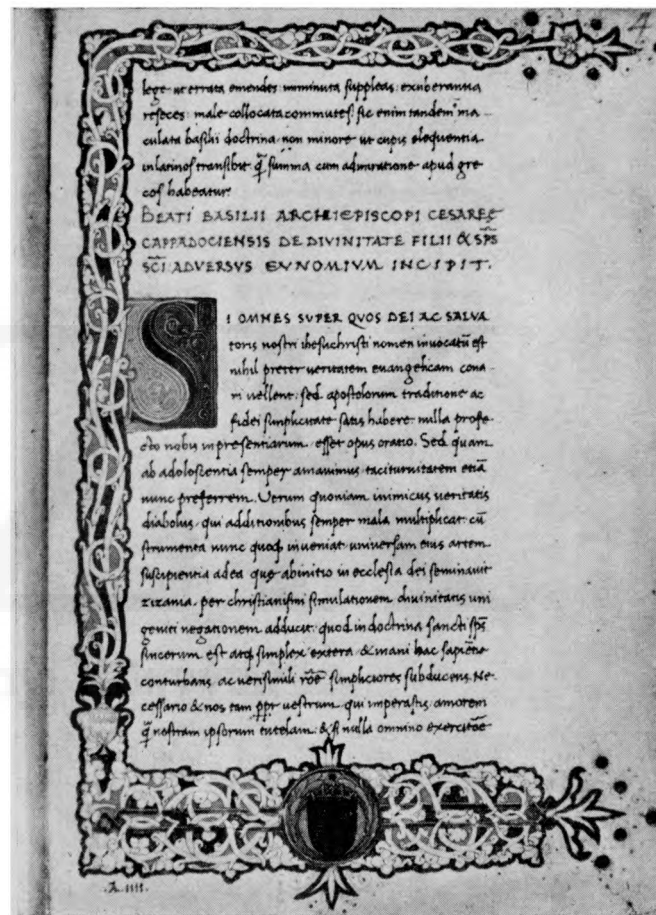
³⁴ Vö. a Nániana könyvtár id. katalógusában a kódex leírását, amely idézi CENNINIUS-t: „Cum in manus meas pervenisset exemplar Pontani correctum manu, decrevi hoc meum emendare . . .” stb.

³⁵ CSONTOSI J.: *Hadtudományi könyvek Mátyás király könyvtárában*. Hadtört. Közl. 1890. 210. l.

³⁶ KUTRZEBA St.: *Catalogus codicum manu scriptorum Musei Principum Czartoryski*. Vol. II. Cracoviae 1909. 206. l. (jelzete: 1514.) — DOBROWOLSKI K.: *Rekopis Biblioteki Macieja Korwina Przechowany w Muzeum XX. Czartoryskich w Krakowie*. Kraków, 1926. 18. l. + 2 t.

3. A SUETONIUS Tranquillus-kódex 26^r foliója
(Budapest, Egyetemi Könyvtár)

4. A BASILIUS-kódex címlapja
(Budapest, Országos Széchényi Könyvtár)

gondolnunk. Csupán egy másik, a kódex elején, közvetlenül a mű címe után odaillesztett megjegyzés gondolkodtat el kissé, különösen ha összevetjük a CURTIUS-kódex hasonló megjegyzésével. Ott ez áll: „lege foeliciter”, itt: „lege accurate”. NAGY SÁNDOR életének olvasásához nem igen kívánhatott szerencsét másnak a scriptor, mint olyasvalakinek, aki abban a helyzetben volt, hogy az övéhez hasonló hadi tetteket vihetett véghez, és hasonló dicsőséget érhetett el. Hadtudományi művet gondosan olvasni pedig első-sorban olyasvalakinek kellett, aki vagy hadvezér, vagy ehhez hasonló személy volt. Azonban hogy valóban MÁTYÁS király személyéhez szóltak-e ezek a megjegyzések, arra nincs bizonyíték, minthogy MÁTYÁS király címere kerülhetett a két kódexbe e kissé pedagógiai ízű megjegyzésektől függetlenül is.

CENNINIUS datált kódexei közül időrendben harmadik a jelenleg Győrben, a püspöki szeminárium könyvtárában őrzött Blondus FLAVIUS-féle *Roma instaurata* c. munka, amely 1467. július idusán készült el. Ez a kódex szignálatlan ugyan, de minden kétséget kizáróan CENNINIUS kézírása. RÓMER Flóris ismertette először a *Győri Történeti és Régészeti Füzetekben*,³⁷ de ekkor nyilvánvalóan még nem ismerhette a budapesti CURTIUS-Corvinát, és így nem tűnhetett föl neki a két kódex írásának hasonlósága. Említett tanulmányában a Blondus FLAVIUS-kódex írását így jellemzi: „... a manapi gömbölyű álló folyóíráshoz hasonlít, igen könnyű olvashatósága, kevés rövidítéssel... A címek a könyvek elején nagy, váltogatva vörös és fekete betűkkel írvák, a szakaszok címei szinte vörös, kisebb írással és arab számokkal találtnak a külső szélén.”

RÓMERnek, nem sokkal e tanulmány megjelenése után kerülhetett kezébe a Nemzeti Múzeum CENNINIUS által írt CURTIUS-kódex, és ekkor feltűnt neki a két kódex írásának hasonlósága. 1863-ban, ugyancsak a *Győri Történeti és Régészeti Füzetekben*,³⁸ a hazánkban fennmaradt Corvinákat ismerető tanulmányában megállapítja, hogy a Nemzeti Múzeum CURTIUS-kódex és a győri Blondus FLAVIUS egy és ugyanazon kéz írása: Petrus CENNINIUSÉ. RÓMERnek ez a felfedezése nem ment át a köztudatba, talán azért, mert megállapítása a győri kódex scriptoráról nem abban a cikkében szerepel először, amelyben a győri Corvinát ismerteti. KISFALUDY Á. Béla³⁹ és CSONTOSI János,⁴⁰ valamint a későbbi Corvina-kutatók figyelmét elkerülte mind RÓMER megállapítása, mind pedig a két kódex írásának azonos volta.

A negyedik, talán a legtöbb megoldatlan problémát tartalmazó darab, amelyről szólnunk kell, a budapesti Egyetemi Könyvtárban őrzött SÜETONIUS Tranquillus *De duodecim Caesaribus* c., Cod. Lat. 13. jelzetű kódex. Ez egyike a Törökországból 1877-ben visszakerült harmincöt kódexnek, amelyet a tudomány csupán mint kétes Corvinát tart nyilván. A hitelesség körül fölmerült nehézségeknek legfőbb oka a kódex csonkítottsága: címlapja hiányzik, 12 iniciáléja közül 11 ki van vágva, kolofonjában sem a másoló neve, sem

³⁷ RÓMER F.: *A ft. győri káptalan könyvtárában őrzött Corvin-kódex ismertetése*. 1862. 8—13. l.

³⁸ RÓMER F.: *Adatok a Corvin-könyvtárból hazánkban fennmaradt kódexekhez*. 1863. 136. l.

³⁹ KISFALUDY Á. Béla: *A győri püspöki nagyobb seminárium könyvtárából*. Magyar Könyvszle. 1884. 29. l.

⁴⁰ CSONTOSI J.: *Latin Corvin-codexek bibliographiai jegyzéke*. Magyar Könyvszle. 1881. 151—152. l.

dátum nem szerepel. Corvina-volta mellett legerősebb bizonyítékként éppen azt szeretnénk felhozni, hogy írásában kétségtelenül Petrus CENNINIUS kezevonására ismerünk. Erre a körülményre már a kódex első ismertetője, CSONTOSI János is utalt, azt írja ugyanis, hogy a kódex „belső jellemét, valamint arany vágását tekintve megfelel különösen azon (1467-ben Flórencben Petrus Cenninius által másolt) Curtius-féle kódexnek, melyet a Jankovich gyűjteményéből mint kétségtelen Corvinát már régebben bírt a Széchényi könyvtár.”⁴¹ A kódex iratása idejét CSONTOSI 1470 előttre teszi. Azt is ő állapítja meg, hogy „a szövegben és a margókon gyakori javításokkal találkozunk, melyek a görög idézetekkel együtt vörössel vannak írva s úgy látszik, a Nyitrán javított Corvina correctorától származnak.” A Nyitrán javított Corvina correctora nem más, ahogyan ezt később FRANKÓI Vilmos megállapította,⁴² mint VITÉZ János. Azonban sem FRANKÓI, VITÉZ János életrajzírója, sem HOFFMANN Edith, aki összeállítást készített VITÉZ János könyvtárának fennmaradt darabjairól,⁴³ nem emlékezik meg az Egyetemi Könyvtár SÜETONIUS-kódexéről ilyen értelemben, valószínűleg azért, mert mindkettőjük figyelmét elkerülhette CSONTOSI megjegyzése a kódex emendátoráról, ugyanis sem nem említi, sem meg nem cáfolják ezt az adatot. Az Egyetemi Könyvtár kódexeinek MEZEY László által készített, egyelőre kéziratban lévő leíró katalógusa CSONTOSIRA való hivatkozással megemlíti azt a lehetőséget, hogy az emendálás VITÉZ János kezétől származik. A SÜETONIUS-kódex hiteles Corvina-voltát illetően még más nyomok is találhatók a kódexben, amelyekre csupán azért hívjuk fel itt a figyelmet, mert érdemes lenne ezt a kérdést felülvizsgálni. A kódex végén, az utolsó üres lap recto-ján bejegyzés található arról, hogy MÁTYÁS király hosszú ostrom után, 1484. aug. 17-én elfoglalta Bécsújhely városát. CSONTOSI szerint ennek a történelmi eseménynek a megörökítése a kódexnek egy későbbi tulajdonosától származik. Valószínűbbnek látszik azonban, hogy az eseménnyel föltétlenül igen közel egykorú bejegyzés nem egészen véletlenül került a nagy római császárok történetét tartalmazó kötetbe, hanem akár a budai könyvtárban, akár a hadviselő táborban (ahová tudjuk, hogy könyveket, sőt tudósokat is vitt magával MÁTYÁS), írhatta be valaki MÁTYÁS környezetéből ezt a mondatot a kódexbe,

A kódex elején még egy másik bejegyzést is találunk, amely humanista minusculával — tehát nem cursivával, mint a kódex szövege — de ugyanolyan színű halvány piros tintával van írva, mint amilyennel a kódex szövegében találkozunk. Ez egy kétsoros distichon, amely a haragvó oroszlán nemes önlegyőzéséről szól.⁴⁴ Lehetetlen nem gondolni arra, hogy talán a VITÉZ Jánosra vagy JANUS PANNONIUSRA haragvó MÁTYÁS királyt példázza. Ez azonban csupán távoli föltevés.

A SÜETONIUS-kódex megoldatlan problémái mellett tényként áll az, hogy a szöveg kétségtelenül Petrus CENNINIUS írása. Önmagában is nagyon meggondolandónak látszik, hogy egy Konstantinápolyból Corvinaként vissza-

⁴¹ CSONTOSI J.: *A Konstantinápolyból érkezett Corvinák bibliographiai ismertetése*. Magy. Könyvszle. 1877. 186. l.

⁴² FRANKÓI V.: *Vitéz János könyvtára*. Magy. Könyvszle. 1878. 1—21., 79—91. és 190—201. l.

⁴³ HOFFMANN E.: *Régi magyar bibliofilek*. Bp. 1929. 69. l.

⁴⁴ Iratus recole quod nobilis ira leonis
In sibi prostratos se negat esse feram.

küldött kódex, mégha semmilyen külső jel nem árulja is el hiteles voltát, olyan scriptor munkája, akinek külsőleg hasonló jellegű kódexekben, több hiteles Corvina őrzi a kézírását. Ha a kódex eredetileg talán VITÉZ Jánosé volt is, — amit az emendálás nem föltétlenül bizonyít, — mégis föl kell tételeznünk, hogy az elvitel idején a budai könyvtár állományába kellett tartoznia.

A Petrus CENNINIUS által másolt, eddig ismertetett négy kódex tanulmányozása közben, szemügyre véve a Budapesten őrzött összes hiteles Corvinákat, feltűnt még egy, amelynek írása igen nagy hasonlóságot mutat Petrus CENNINIUS kézírásával. Az ugyancsak álló humanista cursivával másolt szöveg tüzetes tanulmányozás és a többi, CENNINIUS-féle kódexekkel való összehasonlítás alapján sok tekintetben teljesen azonosnak bizonyult azokkal. Az írás duktusa, a betűk összekapcsolási módja, a nagyjában azonos rövidítések alkalmazása, az ívek jelzésénél követett rendszer igazolják állításunkat. Eltérés abban van, hogy az egész kódex és így maga az írás is méretben kisebb, mint az előzőkben, és a másoló itt keményebb, élesebb íróeszközt és sötétebb színű tintát használt, ami által az írás hasonlósága rögtön szembetűnő ugyan, de azonosságának felismeréséhez hosszabb tanulmányozás szükséges. Véleményünket megerősíti még az is, hogy a kódex miniatúra-díszje ugyanolyan jellegű, mint CENNINIUS többi ismertetett kódexéé, kötése pedig a győri Corvinával (Blondus FLAVIUS) egy műhelyből került ki.

Tartalma BASILIUS két munkája TRAPEZUNTIUS fordításában, amelyet megelőz BESSARION prefációja IV. JENŐ pápához és a fordító levele BESSARIONHOZ. CSONTOSI a kódexet a bécsi könyvtár kézíratai között ismerteti,⁴⁵ mert ez csak a velencei kultúregyezmény (1932) óta tartozik az Országos Széchényi Könyvtár állományába, jelenlegi jelzete Clmae 415. CSONTOSI a kódex keletkezési idejét 1470 előttre teszi, HOFFMANN Edith megállapítása szerint pedig a benne látható MÁTYÁS címer alatt VITÉZ János címere vehető ki.⁴⁶ Csupán mellékesen említjük meg itt azt, hogy a bécsi Nationalbibliothek egy azonos tartalmú BASILIUS-kódexében az első mű előtt VITÉZ Jánoshoz, a második előtt JANUS PANNONIUSHOZ intézett ajánlás olvasható.⁴⁷

Az ismertetett kódexekkel kapcsolatban fölmerül végül is a kérdés, hogy vajon hogyan került kapcsolatba Petrus CENNINIUS a budai királyi udvarral vagy esetleg VITÉZ Jánossal? Nagy általánosságban a felelet nem lehet más, mint az, hogy ugyanúgy, mint a többi humanista, művész és könyvmásoló: a két ország között fennálló szellemi és politikai kapcsolatok révén. Egyetlen konkrét, de hitelesen nem bizonyítható adatunk, JANKOVICH Miklós idézett megjegyzése MÁTYÁS király számadáskönyveivel kapcsolatban. JANKOVICH adatának hitelességét alátámasztja az a körülmény, hogy a fennmaradt 171 hiteles Corvina közül csupán a hazánkban található eredetiek és a külföldön található kódexek sokszor régi és elhalványult reprodukciói alapján több olyan kódexet találtunk, amely Petrus CENNINIUSSzal kapcsolatba hozható. Azt is nagy valószínűséggel föltételezhetjük, hogy CENNINIUS sokkal több

⁴⁵ CSONTOSI J.: *A bécsi udari könyvtár hazai vonatkozású kézíratai*. Magy. Könyvszle. 1884. 157—308. l.

⁴⁶ HOFFMANN: *I. m.* 62. l.

⁴⁷ Vö. DENIS M.: *Codices Manuscripti . . . Bibliothecae Pal. Vindobonensis Latini*. . . Vol. II. Pars I. Anno 1799. 458—462. l.

kódexet írt le a Corvina számára, mint amennyi ránk maradt, mert nem valószínű, hogy éppen az általa másolt kódexek mind megmaradtak volna. Az az adat pedig, hogy ő MÁTYÁS megbízásából firenzei másolóknak több-ezer forintot fizetett ki, arra mutat, hogy CENNINIUSban kell látnunk az első megbízottak egyikét, akiknek útján MÁTYÁS a budai könyvtárat gyarapította.

Az 1467-es évszám alapján önkéntelenül felmerül a gondolat, hogy vajon nem JANUS PANNONIUS volt-e az, aki közvetve vagy közvetlenül kapcsolatot teremtett CENNINIUS és a budai könyvtár között? JANUS PANNONIUS többször járt Olaszországban, többek közt 1465-ben.⁴⁸ Firenzében jártában az ottani hírneves könyvkereskedőt, Vespasiano BISTICCI kereste föl elsőnek, és általa vezettette be magát MEDICI Cosimo udvarába és a tudósok körébe. Minthogy CENNINIUS maga is humanista volt, ha nem is a hírnevesebbek közül való, lehetségesnek tűnik, hogy JANUST személyesen ismerte, és így kapott nem sokkal később megbízást kódexek készítésére MÁTYÁS királytól. Ennek a feltevésnek csupán az mond látszólag ellent, hogy CENNINIUS az általa másolt és a Corvinába került kódexekben ilyen körülményre célzást nem tesz. Biztosra vehető, hogy Vespasiano BISTICCI ismerte Petrus CENNINIUST, és ez talán dolgozott is számára. Tudjuk, hogy a BISTICCI és a CENNINI család tagjai között voltak bizonyos üzleti kapcsolatok: Bernardo CENNINI, Pietro atyja, egy időben ötvösi minőségben társult VESPASIANO testvérébátyjával, Jacopo Filippi da BISTICCI-vel,⁴⁹ aki egyébként orvos volt.⁵⁰

A CENNINIUS által másolt kódexekkel kapcsolatban mindenesetre feltűnik az is, hogy bár ő feltevésünk szerint 1478-ig élt, kb. 1470 utánról nem találunk általa írt munkát a Corvinák között. Úgy látszik, hogy kapcsolatai a budai királyi udvarral ez után az időpont után megszűntek, de ennek a látszatnak a fennmaradt adatok hiányossága is oka lehet. De oka lehet az is, hogyha MÁTYÁS királlyal esetleg mégis JANUS PANNONIUSon keresztül került kapcsolatba, az ő csillagának letűnése után többé nem dolgozott MÁTYÁS számára. VESPASIANO is éppen a VITÉZ JÁNossal és JANUS PANNONIUSSzal kapcsolatos ügyek miatt nem igen szívelte a magyar királyt, és róla közvetlenül nem is emlékezett meg kora nevezetes embereiről írt munkájában.

Meg kell vizsgálnunk a kérdést arról az oldalról is, hogy kik voltak az ismertetett kódexek tulajdonosai. Egynek első tulajdonosa VITÉZ János volt (BASILIUS), egyet minden valószínűség szerint VITÉZ János emendált (SUETONIUS), de ennek hiányzik a possessort eláruló címlapja. A hátralévő három kódexben (tehát összesen négyben) MÁTYÁS címe van.

A kódexek tartalmából is megpróbálhatunk következtetéseket levonni a tulajdonos személyét illetően. Tudjuk, hogy MÁTYÁS király már ifjúkorában is szívesen olvasott NAGY SÁNDORRól és a római császárokról.⁵¹ Így feltehetően érdekelhette CURTIUS műve és SUETONIUSÉ is. Blondus FLAVIUS műve iránt a régi Rómáról talán az Olaszországból visszatérő JANUS PANNONIUS friss benyomásai kelthették föl érdeklődését,⁵² de különben sem tartották igazi

⁴⁸ HUSZTI J.: *Platonista törekvések Mátyás király udvarában*. Pécs, 1925. 33—34. l.

⁴⁹ *Enciclopedia Italiana* i. h.

⁵⁰ BARTOLI A. i. m.-ben l. a BISTICCIkről közölt családfát.

⁵¹ Johannes GARZO: *Oratio funebris de rege Matthia Corvino*. Cod. Bibl. Univers. Bononiensis 742. Közli ÁBEL—HEGEDÜS: *I. m.* 198. l.

⁵² HORVÁTH János: *Az irodalmi műveltség megoszlása*. Magyar humanizmus. Bp. 1935. 79., 95., 115. l.

humanistának azt, aki nem ismerte Rómát. Ugyanúgy érdekelhették azonban ezek a művek VITÉZ Jánost is, akiről VESPASIANO följegyezte, hogy jóformán minden létező mű megvolt könyvtárában.⁵³

A tulajdonos megállapításában a kötések tanúságtétele is számottevő lehet. Az öt kódex közül kettő, az eredetileg VITÉZ birtokában volt BASILIUS-kódex és a győri Blondus FLAVIUS ugyanazon könyvkötőműhelyből került ki. A CURTIUS-kódex kötése tipikus Corvin-bőrkötés, de korban későbbi típus, mint az előbbi kettő⁵⁴. A hátralévő két kódex kötése sajnos nem egykorú, hanem jóval későbbi.

Meg kell még említeni, hogy mind az öt ismertetett kódex az ún. „fehér indafonatos” típusú miniatúrának azzal a fajtájával van díszítve, amelynek jellegzetessége, hogy az indafonatok közti részek piros, zöld és kék színnel vannak kitöltve. A könyvmásolás és a miniatúra, főleg a dekoratív jellegű miniatúra egymáshoz igen közel álló mesterségek. Igen nagy valószínűséggel tételezhetjük fel, hogy Petrus CENNINIUS, mint valószínűleg egy ősrégi festő-család leszármazottja, birtokában volt annak a mesterségbeli tudásnak és kézügyességnek, ami egy átlagos miniatúra elkészítéséhez szükséges volt. És szinte alig képzelhető el, hogy a könyvkészítésnek ez a területe számára annyira idegen lett volna, hogy mással készíttette volna el az általa leírt kódexek aránylag egyszerű, szinte sablonos motívumokat ismétlő és variáló díszítését. Írásában is feltűnik a szemnek kellemes hatású vonalvezetése és érzéke a dekoratív külső forma iránt. Látszik ez kódexeinek szinte minden egyes lapján, a szöveg elosztásán, a fejezetcímek elrendezésén, de elsősorban teljesen kötött, szinte modernnek ható, álló írásának egyenletességén. CENNINIUSnak határozott érzéke volt az írás tükrének kialakítása iránt, egy-egy szövegoldala úgy hat, mintha nyomtatott könyv tükre lenne. Ez kölcsönösen megmagyarázza scriptori tevékenységének és a nyomdászattal való foglalkozásának kapcsolatát.

Figyelemre méltó körülmény, hogy megnyerő kiállítású munkáit aránylag igen rövid idő alatt készítette el, amit nagyrészt annak tulajdonítunk, hogy nem könyvírással, hanem a gyorsabban folyó cursivával írt. Írástechnikájának néhány külső jellegzetessége között meg kell említeni még, hogy majdnem mindig quinterniókból álló íveket használt, az ívek végén az egyik két szóból álló custosok a szöveg irányára merőlegesen, de ezek mellett többnyire még betűket és számokat is alkalmaz. Gyakran találunk kódexeiben marginális fejezetcímeket. A szövegben a fejezetcímeket verzális, ill. antik kapitális betűkkel írja, amelyek rendszerint piros vagy felváltva piros és kék színűek. A köteteket lezáró kolofonjaiban a dátumnál mindig ugyanazt a formulát alkalmazza, a másolást magát „e(x)scripsit” szóval jelöli. Ugyancsak a művek végén majdnem mindegyik kódexben megtaláljuk a „sit laus Deo” kifejezést és a latin „finis” vagy a görög τέλος szót.⁵⁵

Összefoglalva az elmondottakat, lényegében a következő eredményekre mutathatunk rá: megállapítottuk, hogy Petrus CENNINIUSnak mint kódexmásolónak munkássága számottevő jelentőségű a budai könyvtár történetében 1467 táján, és el kell fogadnunk azt a föltevést is, hogy CENNINIUS

⁵³ Vespasiano da BISTICCI: *Vite di uomini illustri del secolo XV*. scritte da — —; Ed. BARTOLI A., Firenze, 1859. 217—222. l.

⁵⁴ KOROKNAY ÉVA szíves szóbeli közlése.

⁵⁵ τέλος vagy finis, vagy mindkettő előfordul a SUETONIUS, a FRONTINUS és a BASILIUS-kódexben, „sit laus Deo” az utóbbin kívül mindegyikben.

megbízást kapott MÁTYÁS királytól könyvek, ill. kódexek másoltatására, beszerzésére ugyanebben az időben. Nagyon valószínű, hogy a saját kézírásával készített kódexek miniatúra-dísz is tőle származik. A CENNINIUS életére, működésére, műveltségére vonatkozó gyér adatokat kibővítettük, ismertettük munkamódszerét, az általa írt kódexek jellegzetességeit, és ezeket egymással összevetettük. Felhívtuk a figyelmet egy Corvinára, amely kapcsolatba hozható CENNINIUSSzal. Mindez világosan bizonyítja, hogy milyen nagymértékben szükséges figyelmünket a Corvina-kutatásnak erre az elhanyagolt vagy fel nem ismert területére fordítani, mert ha csupán egy scriptor működéséből ennyi tanulság vonható le, akkor nem lehet kétséges, hogy a Corvinák írástörténeti vizsgálata nagymértékben segítheti elő MÁTYÁS király budai könyvtárával kapcsolatos ismereteink kibővítését.⁵⁶

CSAPODINÉ GÁRDONYI KLÁRA

KLÁRA CSAPODI : PETRUS CENNINIUS, SCRIPTEUR DU ROI
MATHIAS CORVIN

Une méthode qui n'a pas été encore appliquée jusqu'ici dans les recherches relatives aux problèmes de la Bibliothèque de MATHIAS Corvin, est celle de l'étude comparative des types d'écriture des volumes conservés, méthode qui promet pourtant des résultats intéressants. Les scripteurs de la Bibliothèque Corvinienne — bien que les noms de plus de vingt nous soient connus — n'ont pas fait l'objet d'une étude approfondie. La seconde moitié du XVe siècle est une époque de transition entre le livre manuscrit et le livre imprimé ; à cette époque, l'écriture et la personne du copiste sont au moins aussi importantes que l'imprimeur de tel incunable et les caractères qu'il a employés.

Un des plus anciens parmi les scripteurs dont on connaît le nom, est le Florentin Petrus CENNINIUS qui fut le copiste de plusieurs livres manuscrits de la bibliothèque de MATHIAS ; ces manuscrits sont les suivants : CURTIUS RUFUS (Budapest), FRONTINUS (Cracovie), FLAVIUS BLONDUS (Győr), SUETONIUS (Budapest), BASILIUS (Budapest). L'avant-dernier n'est pas un Corvinien authentique et le dernier n'est pas sûrement de la main de Petrus CENNINIUS. On conserve en outre dans les bibliothèques d'Italie, des manuscrits copiés par CENNINIUS ; malheureusement nous ne les connaissons que par les descriptions de catalogues imprimés de manuscrits. Le décor miniaturé de l'un de ces manuscrits a été probablement exécuté également par CENNINIUS lui-même. Il est de même probable que les enluminures des Corviniens copiés par CENNINIUS soient également de la main de ce scripteur, car ils sont du même type. Cette hypothèse est d'autant plus plausible que Petrus CENNINIUS descendait d'une très ancienne famille de peintres et d'orfèvres. Son gagne-pain devait être surtout le métier de copiste car il était sans fortune. Son écriture cursive de type humaniste, unie et agréable, témoigne non seulement de ses dispositions pour les arts, mais aussi de sa culture humaniste et de son goût pour la philologie. Bien qu'il n'eût pas appartenu au nombre des humanistes d'une renommée européenne, ceux-ci entretenaient avec lui des rapports étroits. Naldus NALDIUS dans un de ses poèmes, s'est adressé à lui comme à un poète ; et Bartholomaeus FONTIUS dont il était l'ami le plus intime, a parlé de lui, après sa mort, avec le plus grand estime et la plus profonde douleur.

Quant à ses rapports avec la bibliothèque du roi MATHIAS, il ne nous est parvenu qu'une seule donnée — incontrôlable aujourd'hui — qui provient de la première moitié du XIXe siècle et selon laquelle le nom de Petrus CENNINIUS figurait souvent dans les

⁵⁶ A tanulmányban ismertetettekén kívül van még egy kódex, amely teljesen Petrus CENNINIUS írásának látszik. Ez ASCONIUS PEDIANUS CICERO-kommentárja (OSzK. 427. sz. kódex). FOGEL Corvina-jegyzékében ezt Nicolaus PUPENSIS szignálatlan kézírásaként tünteti fel, akinek a bécsi Nationalbibliothekban egy szignált munkája is található. Mint-hogy a két kódex írását eddig még nem volt módomban összehasonlítani egymással és CENNINIUS írásaival, azért ezzel a kérdéssel egy más alkalommal kívánok foglalkozni.

livres de compte du roi MATHIAS et que le même Petrus CENNINIUS a payé au nom du roi plusieurs milliers de pièces d'or à des copistes de Florence. Le nombre relativement grand des livres manuscrits énumérés plus haut appuient cette donnée et permettent de conclure que CENNINIUS pouvait être un des premiers agents du roi MATHIAS, qui copiaient ou faisaient copier des manuscrits pour sa bibliothèque en Italie.

Nous n'avions pas la possibilité — jusqu'à présent — d'étudier l'écriture de tous les manuscrits dans l'original ou d'après des fac-similés ; il est donc possible qu'on va reconnaître la main de Petrus CENNINIUS dans l'écriture d'autres Corviniens aussi. Le but de la présente étude est d'appeler l'attention sur l'importance de la méthode de la comparaison de l'écriture pour la solution des problèmes relatives aux les Corviniens.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

